



УДК 338.436:631.11

## КООПЕРУВАННЯ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА РАДІАЦІЙНО ЗАБРУДНЕНИХ ТЕРИТОРІЯХ

К.О. Литвиненко, аспірант\*

Житомирський національний агроекологічний університет

**Розглянуто основні проблеми розвитку аграрного підприємництва на радіаційно забруднених територіях. Проаналізовано значення кооперування аграрних підприємницьких структур для цих територій.**

**Постановка проблеми.** Відродження сільського господарства пов'язане із розвитком підприємництва та появою нових його видів. Аграрне підприємництво створює сприятливі умови для покращення рівня життя сільського населення та вимагає досягнення ефективності його функціонування. Становлення аграрного підприємництва в Житомирській області ускладнюється екологічною ситуацією, зумовленою наслідками аварії на Чорнобильській АЕС.

Поряд з деструктуризацією соціальної сфери життєзабезпечення, пов'язаної з масовим безробіттям, демографічною ситуацією та підривом морально-психологічного стану сільського населення, поява зон радіаційного забруднення створила проблеми локалізації ресурсів, реорганізації та адаптації виробництва відповідно до умов забруднених територій. Становлення та розвиток аграрного підприємництва, його кооперування на радіаційно забруднених територіях передбачає вирішення триєдиної задачі: дотримання достатнього рівня ефективності, вирішення соціальних проблем сільських територій та покращення екологічної ситуації. Важливим елементом у відродженні аграрного підприємництва в зонах радіаційного

забруднення Житомирської області стає розвиток кооперації.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питанням підвищення економічної та екологічної ефективності розвитку підприємництва та його кооперації на радіаційно забруднених територіях присвячено праці В. В. Гончарова, В. В. Зіновчука, М. М. Лячука, А. С. Малиновського, Є. І. Ходаківського та інших вчених. Проте ряд питань, пов'язаних з дослідженням теоретико-методологічних основ та практики функціонування аграрного підприємництва та кооперування підприємницьких структур відповідно до умов та рівня забрудненості сільських територій, потребують подальшої розробки. Зокрема, потребують подальшого дослідження питання розвитку сільського господарства та переробної промисловості в зонах радіаційного забруднення.

**Виклад основного матеріалу.** Житомирська область є однією з найбільш радіаційно забруднених в Україні. На території області проживає менше 3% населення України, однак кожний сьомий з тих, хто має статус постраждалого від наслідків страшної катастрофи — мешканець Житомирщини. За даними Головного управління Держкомзему в Житомирській області

\*Науковий керівник — член - кореспондент НААН України М.М. Лячук.



в 2010 р. у зонах радіоактивного забруднення Житомирщини знаходилося 687 населених пунктів, з них 19 міст та селищ міського типу, серед яких міста обласного значення — Коростень, Овруч (III зона) і Малин (IV зона). У результаті аварії на Чорнобильській атомній електростанції в Україні постраждали 3,2 млн людей, серед них — понад 1 млн дітей. Близько 600 тис. людей взяли участь у ліквідації аварії, 162 тис. були евакуйовані та відселені із забрудненої території.

Останній раз радіологічний моніторинг стану забруднення районів Житомирської області проводився в 2008 р. Найбільш радіаційно забрудненими залишаються 9 районів: Володарсько-Волинський, Ємільчинський, Коростенський, Лугинський, Малинський, Народицький, Новоград-Волинський, Овруцький, Олевський. Кількість населених пунктів, віднесених, згідно чинного законодавства, до зони відчуження — 7; до зони безумовного (обов'язкового) відселення — 63; гарантованого добровільного відселення — 301; зони посиленого радіоекологічного контролю — 363.

Чорнобильська катастрофа ініціювала ряд серйозних проблем, пов'язаних з падінням морально-психологічного стану населення, обмеженням природокористування та веденням сільського господарства на забруднених територіях. Важливим фундаментом відродження сільського господарства та залучення населення до співпраці на селі в забруднених районах Житомирської області повинні стати кооперація селян у тісній співпраці, взаємодопомозі, взаємовигоді та кооперування аграрних підприємницьких структур у виробництві, заготівлі та переробці сільськогосподарської продукції. Під кооперуванням аграрних підприємницьких структур маються на увазі такі виробничі відносини, співпраця суб'єктів господарювання, які ідентифікують свої цілі, мають спільну мету і зацікавлені у підвищенні ефективності виробництва кінцевого

продукту. Кооперативи і кооперування — поняття, які тісно пов'язані між собою. Будь-який кооператив ґрунтується на кооперуванні, а кооперування виявляється через конкретну форму кооперативу. При цьому слід зазначити, що кооператив — лише одна з багатьох історичних форм кооперування [1, с. 13].

Проте ці дві категорії відіграють важливе значення для розвитку аграрної економіки. Так, зарубіжний досвід показує, що розвиток кооперативів дає можливість підвищити прибутковість виробництва, зменшити участь посередників, створити нові робочі місця, зміцнити бюджет і фінансові можливості населення. Кооперування підприємницьких структур допомагає збільшити виробничі та збутові можливості, зменшити собівартість виробництва, розширити канали реалізації продукції, сприяє використанню нових технологій і зменшує підприємницький ризик.

В Україні розроблено наукову концепцію ведення сільськогосподарського виробництва на забруднених територіях, яка включає організаційні, агрохімічні, агротехнічні, зоотехнічні та спеціальну переробку продукції. Однак доведено, що найбільш безпечною продукцією сільського господарства є продукція після переробки, в якій кількість радіонуклідів значно менша ніж в її сировині. Для цього важливим є визначення виду сировини відповідної місцевості та способу її переробки. Існують певні методи переробки радіаційно забрудненої сировини: видалення через процес миття та очищення, концентрування через сушіння та варіння, десорбція через процес варіння, вимочування, квашення та соління. Ці способи переробки можна використовувати для овочів, фруктів, грибів і ягід. Існує також спосіб отримання продуктів харчування методом поділу сировини для таких продуктів, як молоко, фрукти, ягоди та зерно. Найменш забрудненими є продукти глибокої переробки сировини — спирт, білок, цукор, масло, ферменти, крохмаль та ін. [2, с. 339].



У Житомирській області, внаслідок аварії на ЧАЕС, виведено з угідь сільськогосподарського призначення 340 тис. га земельних площ. Проте ці угіддя можна ввести в експлуатацію шляхом насаджень швидкоростучих "енергетичних" рослин та травостою для виробництва біомаси. Це, у свою чергу, створить нові робочі місця для населення даних територій та сприятиме забезпеченню паливно-енергетичних потреб області.

Ліс займає найбільшу питому частку паливних ресурсів у Житомирській області. Вона є лідером в Україні по заготівлі деревини (1,7 млн м<sup>3</sup> на рік), при цьому щорічно утворюється понад 200 тис. м<sup>3</sup> відходів. У разі їх раціонального використання область може додатково отримувати майже 100 тис. т ум. п. Проте значна частина відходів лісового господарства та лісопереробки залишається на лісосіках, у звалищах чи згоряє на відкритому вогні [4].

Область має можливості вирощувати культури, які дають значні прирости біомаси за невеликий період часу – вербу, тополь, міскантус гігантус, ріпак, козлятник та ін. Отримана біомаса може слугувати для виробництва паливних брикетів, пілетів, гранул, видобутку біогазу, біодизелю тощо. При цьому відбувається залучення непридатних для ведення сільського господарства радіаційно забруднених земель для виробництва і переробки біомаси у корисні та безпечні для суспільства і екології види енергії.

Важливе місце при вирішенні цих питань повинна зайняти кооперація в системі "виробництво-переробка-споживання", зокрема, через кооперацію населення у збиранні та вирощуванні відповідних видів рослин та кооперування підприємницьких структур у заготівлі, переробці біомаси і подальшій реалізації готової продукції.

Виробництвом сільськогосподарської продукції в Житомирській області займаються 1295 сільськогосподарських підприємств різних форм власності та 87 перероб-

них підприємств харчової промисловості. Виробництвом, переробкою, зберіганням сільськогосподарської продукції займаються господарства населення та сільськогосподарські підприємства таких організаційно-правових форм господарювання: господарські товариства, приватні підприємства, кооперативи, державні підприємства, фермерські господарства. Загальна площа сільськогосподарських угідь по всіх категоріях господарств у 2010 р. склала 1299,1 тис. га, що менше від 2009 р. на 8 тис. га. Так, в господарствах населення загальна земельна площа сільськогосподарських угідь зросла на 41,5 тис. га (або 3,5 %), а в сільськогосподарських підприємствах зменшилась на 49,5 тис. га (або 3,5 %).

Валова продукція сільського господарства області в 2010 р. склала 3293,4 млн грн, що на 3 млн грн (0,09 %) менше ніж у 2009 р. При цьому в господарствах населення вона склала 2401,9 млн грн, що на 29,7 млн грн (1 %) більше ніж у 2009 р. Однак в цілому, в порівнянні з 2009 р, валова продукція сільськогосподарських підприємств зменшилась на 32,7 (1 %) млн грн [5]. У Житомирській області господарську діяльність здійснюють 749 фермерських господарств. Загальна площа земель в обробітку становить 69,5 га. В середньому на 1 фермерське господарство припадає 79 га. Ними вироблено в 2010 р. валової продукції на суму 123,5 млн грн (3,7 % від загальної по області) [3, с. 47].

Найбільш ефективною формою господарювання по зберігання сировини та її переробці на радіаційно забруднених територіях можуть стати обслуговуючі кооперативи. Розвиток мережі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів підвищить рівень життя сільського населення та конкурентоспроможність особистих селянських і фермерських господарств. Поступове залучення сільських громад до кооперації дасть поштовх розвитку великомасштабного агробізнесу та створенню сфери послуг поряд з основ-



ним виробництвом зі збереженням мотиваційних переваг приватного господарювання. Особливістю кооперативу є те, що його діяльність ставить за основу не отримання прибутку, а рівень зарплати та задоволення економічних і соціальних потреб його членів. Це сприяє зацікавленості населення, яке проживає в радіаційній зоні.

За даними програми розвитку агропромислового комплексу Житомирської області на 2011–2015 рр., в 2011 р. функціонувало 94 обслуговуючі кооперативи. З них в найбільш радіаційно забруднених районах Житомирської області знаходяться (рис. 1): у Володар-Волинському – 2, Ємільчинському – 5, Коростенському – 3, Лугинському – 1, Малинському – 6, Новоград-Волинському – 2, Овруцькому – 4, Олевському – 7. За видами діяльності – це 71 багатофункціональних кооперативів, 13 заготівельних та 6 сервісних, які надають послуги членам особистих селянських та фермерських господарств. У найбільш забруднених районах області – 6 заготівельних, 1 сервісний та 21 багатофункціональних. У 2010 р. сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами надано послуг на суму 1755 тис. грн.

Проте слід зазначити, що за кількістю та якістю послуг вони не відповідають потребам споживачів і виробників сільськогосподарської продукції через відсутність налагоджених каналів збуту, віддале-

ність виробництва від приміських зон, отже, значна частина виробленої продукції псується чи згодовується худобі, продається через посередників або на стихійних ринках за низькою ціною.

Селянські та фермерські господарства доцільно об'єднувати в заготівельні кооперативи на території сільських рад двох або трьох сіл. Створювати обслуговуючі кооперативи по наданню послуг своїм членам у збиранні врожаю, ягід, заготівлі картоплі, обробці деревини тощо. Кооперативи повинні бути конкурентоспроможними, тобто мати здатність купувати сировину за ціною нижчою за ринкову, а продавати – за вищою. Вони повинні функціонувати на договірній основі, наприклад, фіксацією ціни закупки на початок року і приблизною ціною продажу продукції. Це зменшить ризики як для членів кооперативу, так і для нього самого.

Відповідно до зон радіаційного забруднення територій слід створювати добровільні об'єднання селян на договірній основі по заготівлі і збуту продукції, основну увагу доречно звернути на кооперування підприємницьких структур у переробці сировини. Розвиток сільського господарства на радіаційно забруднених територіях – це вимушене пристосування, налаштування або зміна способу виробництва, виробництво безпечної для здоров'я населення сільськогосподарської продукції та надання послуг, шля-

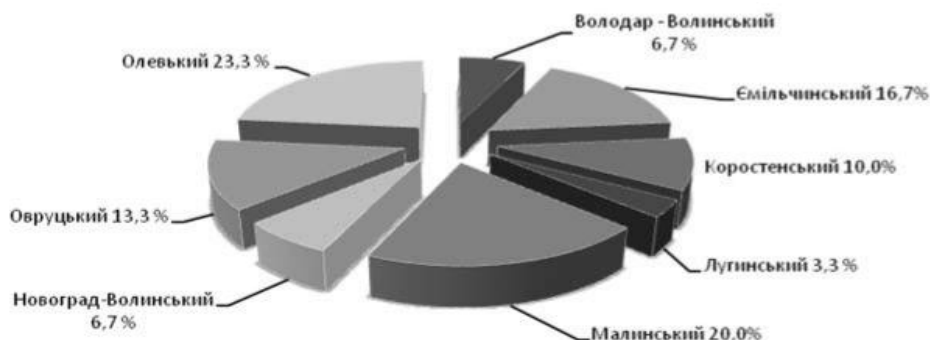


Рис. Структура діючих кооперативів у найбільш радіаційно забруднених районах Житомирської області



хом впровадження інновацій, використання нових технологій і техніки відповідно до умов даної території. Розвиток кооперативного руху є шляхом вирішення питань економічного і соціального змісту: низькоефективне виробництво, недостатній розмір місцевих бюджетів через відсутність підприємницької діяльності на цих територіях, низький рівень життя населення на селі через відсутність робочих місць і низькі доходи, низький рівень розвитку сфери освіти, медицини тощо. Успішне функціонування сільськогосподарських кооперативів дасть можливість підвищити конкурентоспроможність особистих селянських господарств і покращити його соціально-економічний стан, а згадані дії інститутів влади і сільськогосподарських товаровиробників можуть стати запорукою успішного розвитку кооперативного руху на селі.

#### Висновки

9 районів Житомирської області входять до складу радіаційно забруднених. На цих територіях найбільш безпечною є сільськогосподарська продукція перероб-

них підприємств.

Частину земель, що вийшла зі складу земель сільськогосподарського призначення слід засаджувати швидкоростучими рослинами для виробництва біомаси для паливно-енергетичних потреб області та підвищення рівня зайнятості населення.

Кооперування аграрних підприємницьких структур у вирощуванні, збиранні, заготівлі, переробці та реалізації біомаси на незадіяних у сільському господарстві землях є альтернативним напрямом розвитку радіаційно забруднених територій.

Найбільш ефективною формою господарювання по зберіганню сільськогосподарської сировини та її переробці на радіаційно забруднених територіях можуть стати обслуговуючі кооперативи.

У найближчій перспективі основним напрямом економічного і соціального розвитку забруднених територій є подальший розвиток аграрного підприємництва з розширенням кооперації в системі "виробництво—переробка—споживання" та наданні послуг.

#### Література

1. Гончаров В. В. Кредитна кооперація. Форми економічної самопомогі сільського і міського населення у світі та в Україні (теорія, методологія, практика). — К.: Вид-во "Глобус", 1998. — 330 с.
2. Перепелятников Г. П. Основы общей радиоэкологии: Монография. — К.: Атика, 2008. — 460 с.
3. Програма розвитку агропромислового комплексу Житомирської області на 2011–2015 рр. — Житомир: Головне управління агропромислового розвитку райдержадміністрації. — 2011. — 94 с.
4. Рижук С. М., Сухораба В. П., Лось Л. В. Перспективні напрями енергозбереження у Житомирському регіоні й завдання щодо їх подальшого розвитку // Вісник ЖНАЕУ — 2010. — № 2/
5. Статистичний щорічник Житомирської області за 2010 рік / За ред. Г.А. Пашинської. — Житомир: А. Головне управління статистики в Житомирській області, 2010. — 477 с.

#### АННОТАЦИЯ

**Литвиненко Е.О.** Кооперирование аграрного предпринимательства на радиационно-загрязненных территориях // Биоресурсы и природопользование. — 2012. — 4, № 3–4. — С. 135–139.

Рассмотрены основные проблемы развития аграрного предпринимательства в Житомирской области на загрязненных территориях. Проанализированы значения кооперации аграрных предпринимательских структур для этих территорий.

#### SUMMARY

**K. Litvinenko.** Cooperation of agricultural enterprise in radio contaminated areas // Biological Resources and Nature Management. — 2012. — 4, № 3–4. — P. 135–139.

The main problems of agricultural enterprise in Zhytomyr region contaminated areas are considered. The importance of cooperation of agricultural businesses for these areas are analyzed.